

Lidskoprávní vzdělávání na základních školách: Česká republika je teprve na začátku

PETRA KALENSKÁ*

Human Rights Education at Basic Schools: the Czech Republic Is just at the Beginning

Summary: Human rights education (HRE) established in the United Nations Declaration on Human Rights Education and Training encompasses three levels of education. These levels are education about human rights, education through human rights, and education for human rights. HRE found in most of the human rights conventions has become an obligation for the States that ratified these conventions. The Czech Republic established HRE in the Framework Educational Programme for Basic Education. Schools formulate their school educational programmes on the basis provided by the Framework Educational Programme. However, the research on three school educational programmes showed that the Framework Educational Programme for Basic Education is not a sufficient safeguard for providing all three levels of HRE. It is necessary to do a research on HRE at basic schools and to amend the Framework Educational Programme for Basic Education based on its results to fulfil an obligation to provide HRE.

Keywords: human rights education, obligation to human rights education, the UN Declaration on Human Rights Education and Training

Lidskoprávní vzdělávání¹ je v mezinárodním právu lidských práv zaběhnutý pojem. V České republice se však téměř nevyskytuje. Pokud už se mluví o něčem, co by bylo možné nazvat jako lidskoprávní vzdělávání, pak se většinou přistupuje k méně problematickému „občanskému vzdělávání“² či k „výchově demokratického občana“.³ Málo se o něm mluví a ještě méně se o něm píše nebo sbírají data.⁴ Tento článek má tak za cíl rozšířit nepočetnou českou odbornou literaturu na toto téma, upozornit na existenci tohoto fenoménu a zahájit diskusi, zda a jakým způsobem by Česká republika měla lidskoprávní vzdělávání provádět. Článek nejprve rozebírá pojem lidskoprávní vzdělávání a tři roviny tohoto vzdělávání. Druhá a rozsáhlejší část rozebírá české dokumenty určené pro základní školy z pohledu lidskoprávního vzdělávání. Tato část obsahuje rozsahem nevelký výzkum o lidskoprávním vzdělávání na třech českých základních školách.

Tři roviny lidskoprávního vzdělávání

Lidskoprávní vzdělávání je pojem, který má vymezený obsah. Toto vymezení se tvořilo v posledních dvaceti letech a vyvrcholilo přijetím Deklarace Organizace spojených

národů o lidskoprávním vzdělávání a školení (dále jen Deklarace).⁵ Deklarace byla přijata v roce 2011 a obsahuje celkem 14 článků. Pro vymezení pojmu lidskoprávní vzdělávání je nejdůležitější článek druhý, který říká, co je lidskoprávní vzdělávání. Dle odstavce prvního je lidskoprávní vzdělávání a školení:

„zahrnuje veškeré vzdělávací, školící, vyučovací, informační, učící aktivity a aktivity

* Univerzita Karlova v Praze, katedra mezinárodního práva, externí doktorské studium. E-mail: kalenskp@prf.cuni.cz.

¹ Human Rights Education v anglickém jazyce.

² Např. návrh na vytvoření koncepce občanského vzdělávání. Vláda chce podle Sobotky schválit koncepci občanského vzdělávání. V: Deník.cz [online]. 25. 3. 2017. Dostupné na <http://www.denik.cz/z_domova/vlada-chce-podle-sobotky-schvalit-koncepci-obcanskeho-vzdelavani-20170112.html>.

³ Takový je název průřezového tématu 6.2 v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání, Příloha č. 1 k Opatření ministryně školství mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, čj. MSMT 28603/2015, 2016. Dostupné na <<http://www.msmt.cz/file/37052/>>. 25. 3. 2017.

⁴ Na tomto místě je třeba upozornit na průzkum, který v loňském roce provedla Česká školní inspekce. Tento průzkum byl zaměřený na obsah, pojetí a kvalitu výuky občanského vzdělávání v základních a středních školách. Není tedy pravdou, že by se nesbírala žádná data. Problémem však zůstává, že tato data se netýkají lidskoprávního vzdělávání ve smyslu Deklarace OSN o lidskoprávním vzdělávání a školení uvedené dále.

ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. *Tematická zpráva. Občanské vzdělávání v základních a středních školách*. Praha, 2016, s. 38. Dostupné na <<http://www.csicr.cz/cz/Dokumenty/Tematicke-zpravy/Tematicka-zprava-Obcanske-vzdelavani-v-zakladnich>>. 25. 3. 2017.

⁵ Deklarace OSN o lidskoprávním vzdělávání a školení, přijata jako rezoluce č. 66/137 Valného shromáždění z 19. prosince 2011. Dostupná na <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx>>. 25. 3. 2017.

zvyšující povědomí zaměřené na prosazování všeobecné úcty ke všem lidským právům a základním svobodám a na jejich dodržování, a tím přispívající mimo jiné k předcházení porušování a zneužívání lidských práv poskytováním znalostí, dovedností a porozumění a rozvíjením postojů a chování osob, které jim umožní přispívat k budování a prosazování všeobecné kultury lidských práv.“

Důležitý je zvláště odstavec druhý tohoto článku, který zakotvuje tři roviny lidskoprávního vzdělávání. Tyto tři roviny lze jednoduše shrnout do slovního spojení vzdělávání *o*, *skrze* a *pro* lidská práva.

Vzdělávání *o* lidských právech zahrnuje „poskytování znalostí a porozumění lidskoprávním normám a principům, hodnot, které je podtrhují a mechanismům na jejich ochranu“. Jedná se o prosté předávání informací o lidských právech. Takové vzdělávání bude obsahovat informace o lidskoprávních úmluvách, mezinárodních i regionálních, o lidskoprávních normách ve vnitrostátním právu (v případě České republiky o Listině základních práv a svobod), ale i významných nezávazných dokumentech, jakým je Všeobecná deklarace lidských práv. Vzdělávání *o* principech by samozřejmě mělo obsahovat princip nediskriminace, princip rovnosti či princip účinné participace, na které odkazuje samotná Deklarace. Dále vzdělávání *o* lidských právech zahrnuje předávání informací o hodnotách, na kterých tyto normy a principy stojí. Tam lze zařadit lidskou důstojnost, jedinečnost každého jednotlivce a tolerance vůči odlišnému či pojmy jako svoboda, rovnost a spravedlnost. Mechanismy na ochranu lidských práv jsou také nezbytnou součástí základních informací o lidských právech. Zde by vzdělávání *o* lidských právech mohlo pokrýt možnost obrátit se na vnitrostátní, regionální, případně mezinárodní soudy, na lidskoprávní instituce, které mohou vyšetřovat individuální případy (v případě České republiky veřejný ochránce práv), či mezinárodní lidskoprávní výbory a komise.

U vzdělávání *skrze* lidská práva nemusí být na první pohled tak zřejmé, jak by mělo probíhat. Deklarace danou rovinu vysvětluje tak, že zahrnuje „vzdělávání se a učení takovým způsobem, který respektuje práva vyučujících i vyučovaných“. Co si pod tím představit? Mělo by jít o takovou výuku, která bude respektovat lidská práva všech zúčastněných. To není o moc jasnější. Ukažme si to raději na příkladu. Představme si hodinu matematiky, ve které řekne učitel žákyni, která poprosí o opětovný výklad, že je to zbytečné,

protože jako holka to stejně nepochopí. Tady by jednoznačně o lidskoprávní vzdělávání nešlo. Dalším příkladem je nepřizpůsobení výuky zdravotnímu postižení žáka. Například by učitel neumožnil používání speciálních pomůcek nutných pro daného žáka z důvodu zákazu používání počítačů na hodině. Nerespektování práv vyučujícího by zase mohlo spočívat v zákazu nošení náboženských symbolů vyučujícím, například zákaz nošení hidžabu u ženy-učitelky. Takovýchto příkladů je možné vymyslet mnoho. Zjednodušeně vzdělávání *skrze* lidská práva znamená vytvořit takové vzdělávací prostředí, ve kterém jsou lidská práva respektována.

Třetí rovina lidskoprávního vzdělávání je vzdělávání *pro* lidská práva. Jedná se o výuku, která podporuje dodržování lidských práv, přestože se nemusí vůbec zmiňovat o lidských právech jako takových, stejně jako u roviny druhé. Deklarace toto vzdělávání specifikuje jako takové vzdělávání, které „zahrnuje posílení (empower) osob k užívání a výkonu jejich práv a k respektu a dodržování práv ostatních“. Ujasněme si to opět na příkladech. Vzdělávání *pro* lidská práva má vést k respektu ostatních. Toho můžeme docílit návštěvou jiných kultur, poznáváním dějin jiných etnických či náboženských skupin, porozuměním náboženství jiných, prohlubováním sociálního citění u sociálně méně zajištěných osob atd. Možností je skutečně hodně. Rozvíjení kritického myšlení je také způsob, který povede k většímu respektu práv druhých. Dále je možné rozvíjet zájem žáků o jejich okolí a vést je k aktivnímu zapojení do společenského života. Jedná se o vzdělávání, které zvyšuje aktivitu studentů ve směru dodržování lidských práv. Znamená to však také, že žáky naučí, jak svá práva prosazovat. Vzdělávání *pro* lidská práva tak může obsahovat předávání informací o nápravných a stížnostních mechanismech, jakými jsou podávání stížností k veřejné ochránkyni práv, k soudům či k výborům dohlížejícím na dodržování jednotlivých lidskoprávních úmluv.

Toto jsou tedy tři roviny lidskoprávního vzdělávání. Je možné diskutovat, zda se jedná o výčet kumulativní nebo alternativní, tedy zda ke splnění závazku provádět lidskoprávní vzdělávání stačí uskutečnit pouze jednu z uvedených rovin nebo zda je nutné uskutečňovat všechny roviny najednou. Alison E. C. Struthersova⁶ zastává názor, že se

⁶ Uyučující na School of Law and Warwick Centre for Human Rights in Practice, University of Warwick, Coventry, UK.

jedná o výčet kumulativní a navíc demonstra-
tivní.⁷ To znamená, že lidskoprávním vzdělá-
váním mohou být i další činnosti, které neby-
ly popsány v článku dvě odstavci druhém.
Kumulativnost rovin znamená, že omezit se
ve vzdělávání jen na jednu z těchto rovin by
bylo nedostatečné pro jednání v souladu
s Deklarací. Všechny tři roviny jsou prováza-
né. Porozumět lidským právům nelze jen po-
mocí slov, ale také činů. Pokud vyučující mluví
o lidskoprávních normách, ale pak ve své třídě
diskriminuje některé žáky, žáci pak nemohou
pochopit podstatu lidských práv, a co skutečně
znamenají. Taktéž není možné vzdělávat k lid-
ským právům, posílit respekt k právům dru-
hých, bez toho, aby bylo jasně řečeno, jaká ta
práva vlastně jsou a jak je můžeme bránit.
Z tohoto důvodu jednotlivé roviny lidsko-
právního vzdělávání bez jejich provázání ztrá-
cejí potenciál pozitivně ovlivnit dodržování
lidských práv v dané společnosti.

Nyní se můžeme posunout od textu De-
klarace, ke které se však budeme neustále
vracet, k situaci v České republice.

Lidskoprávní vzdělávání na základních školách v ČR

Vzdělávání na základních školách upravuje
zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, zá-
kladním, středním, vyšším odborném a jiném
vzdělávání (školský zákon), který se zabývá
především organizací vzdělávání. Cíle vzdě-
lávání uvedené ve školském zákoně jsou roz-
pracovány v Národním programu vzdělávání.⁸
Obsahově se vzdělávání na základních
školách věnuje Rámcový vzdělávací program
pro základní školy (RVP).⁹ Ten však stanoví
obsah, jak už naznačuje název dokumentu,
pouze rámcově. Konkrétní obsah si určují
školy v návaznosti na tento rámcový doku-
ment v podobě školských vzdělávacích pro-
gramů. Stát, prostřednictvím Ministerstva
školství, mládeže a tělovýchovy, může podo-
bu lidskoprávního vzdělávání určit právě
v RVP. Jeho úspěšnost lze nejspíše zkou-
mat prostřednictvím školních vzdělávacích
programů. Provedla jsem krátký výzkum
spočívající v porovnání RVP se třemi školský-
mi vzdělávacími programy.

Zásady vzdělávání jsou uvedeny ve škol-
ském zákoně. Vzdělávání má být dle § 2 odst. 1
školského zákona založeno na „rovném pří-
stupu každého státního občana České repub-
liky nebo jiného členského státu Evropské
unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace
z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka,
víry a náboženství, národnosti, etnického nebo

sociálního původu, majetku, rodu a zdravot-
ního stavu nebo jiného postavení občana“
a na zásadě „vzájemné úcty, respektu, názo-
rové snášenlivosti, solidarity a důstojnosti
všech účastníků vzdělávání“. Omezení rov-
ného přístupu ke vzdělávání na státní občany
České republiky a jiné členské státy Evropské
unie není plně v souladu s Mezinárodním
paktem o hospodářských, sociálních a kultur-
ních právech (čl. 13), s Úmluvou o právech
dítěte (čl. 28), ale ani s Listinou základních
práv a svobod (čl. 33), která zaručuje právo
na vzdělání „každému“. Přestože se Česká
republika snaží zajistit vzdělání všem, nejen
občanům ČR a EU, odstavec druhý školského
zákona je v rozporu s uvedenými dokumenty.
Druhá zmíněná zásada je v souladu požadav-
ků na lidskoprávní vzdělávání. Obecné cíle
vzdělávání v odstavci druhém, § 2 zohledňují
lidskoprávní vzdělávání v získání dovednos-
tí a znalostí k uplatňování lidských práv.

Rámcový vzdělávací program pro základní školy

Rámcový vzdělávací program dle školského
zákona¹⁰ vymezuje povinný obsah, rozsah
a podmínky vzdělávání a je závazný pro
tvorbu školních vzdělávacích programů. Dů-
ležité je, že RVP stanoví povinný obsah vzdě-
lávání a konkrétní cíle vzdělávání. Správně
formulovaný RVP je nezbytný k zajištění lid-
skoprávního vzdělávání na všech základních
školách v České republice. Nejedná se o pod-
mínku jedinou, ale jedná se o podmínku ne-
zbytnou. Rámcový vzdělávací program pro
základní školy je rozsáhlý materiál a posou-
dit všechny jeho aspekty ve vztahu k lidsko-
právnímu vzdělávání není v možnostech to-
hoto článku. Z daného důvodu uvedu pouze
několik příkladů odhalujících slabiny současn-
ného RVP.

V Rámcovém vzdělávacím programu
pro základní školy se pojem „lidská práva“
objevuje celkem 17krát,¹¹ avšak odkaz na pro-
blematiku lidských práv lze nalézt na více
místech, na kterých jsou zmiňována práva dí-
těte, uplatňování práv, respektování druhých

⁷ STRUTHERS, A. E. C. Human Rights Education: Educating About, Through and For Human Rights. *The International Journal of Human Rights*, 2015, sv. 19, č. 1, s. 56.

⁸ Dle § 3 odst. 1 školského zákona.

⁹ Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání ze dne 22. února 2016. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, účinný od 1. září 2016. Dostupný na <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/opatreni-ministryne-skolstvi-mladeze-a-telovychovy-kterym-se-1>> . 25. 3. 2017.

¹⁰ Dle § 3 odst. 2 školského zákona.

¹¹ RVP, c. d., s. 45, 46, 51, 56, 60, 61, 114, 117, 128, 129, 131 a 134.

osob, rovnost, tolerance a obdobné pojmy. Lidská práva se objevují ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, ve vzdělávacím oboru Etická výchova a dále v průřezových tématech Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech a Multikulturní výchova.

Nejvíce jsou lidská práva popsána ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost v rámci vzdělávacího oboru Výchova k občanství u tematického okruhu Člověk, stát a právo. Tato vzdělávací oblast je určena pro druhý stupeň základních škol. Charakteristika vzdělávací oblasti uvádí, že „důležitou součástí vzdělávání v dané vzdělávací oblasti je prevence rasistických, xenofobních a extremistických postojů, výchova k toleranci a respektování lidských práv, k rovnosti mužů a žen a výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí i k ochraně uměleckých a kulturních hodnot“.¹² Dále ještě dodává, že vzdělávací obor Výchova k občanství „ukazuje možné způsoby zapojení jednotlivců do občanského života“.¹³ To je velmi hezky řečeno. Cíle zaměření vzdělávací oblasti pokračují v podobném duchu a více rozpracovávají rovnost pohlaví. Vzdělávání v dané vzdělávací oblasti má směřovat k utváření a rozvíjení „klíčových kompetencí“ tím, že má vést žáka k „utváření pozitivních vztahů k opačnému pohlaví v prostředí školy i mimo školu, k rozpoznávání stereotypního nahlížení na postavení muže a ženy v rodině, v zaměstnání i v politickém životě, k vnímání předsudků v nazírání na roli žen ve společnosti“.¹⁴ Opět velmi hezky řečeno. Horší už je podrobnější popis v rámci vzdělávacího oboru Výchova k občanství. Zde jsou sice mezi učivo výslovně zařazena lidská práva („základní lidská práva, práva dítěte, jejich ochrana; úprava lidských práv a práv dětí v dokumentech; poškozování lidských práv, šikana, diskriminace“),¹⁵ avšak v rámci očekávaných výstupů jsou zmíněna jen jednou a to v bodě mezi znalostmi o právech spotřebitele či povinnostech občana při zajišťování obrany státu.¹⁶ To na velký důraz na lidská práva ve školních hodinách příliš nevypadá.

Druhý slibný výskyt lidských práv v RVP najdeme u průřezových témat, konkrétně u Výchovy demokratického občana. Mezi tematické okruhy tohoto tématu patří Občan, občanská společnost a stát, který obsahuje schopnost aktivně uplatňovat práva (a povinnosti), Listina základních práv a svobod, základní principy a hodnoty demokratického politického

systemu či principy soužití s minoritami.¹⁷ Výslovný odkaz na Listinu základních práv je vhodným krokem k zajištění vzdělávání o lidských právech (1. rovina lidskoprávního vzdělávání). Ve spojení s povahou průřezových témat však síla tohoto odkazu slábne. Průřezová témata jsou sice povinná, škola musí zařadit všechna průřezová témata do vzdělávání na 1. i 2. stupni základních škol a škola musí „nabídnout“ žákům postupně všechny tematické okruhy těchto průřezových témat, avšak rozsah a způsob realizace těchto tematických okruhů je již plně v kompetenci konkrétní školy.¹⁸ Z daného plyne, že obsah tematického okruhu Občan, občanská společnost a stát může být škola od školy velmi odlišný a je otázkou, zda bude vůbec obsahovat zmínku o Listině základních práv a svobod.

Tímto jsme si nastínili nejsilnější stránky RVP. Nyní se podíváme na realizaci lidskoprávního vzdělávání ve třech konkrétních vzdělávacích programech.¹⁹

Školní vzdělávací programy pro základní školy

Následující poznatky vycházejí z průzkumu tří školských vzdělávacích programů.²⁰

Za prvé všechny zkoumané školské vzdělávací programy (ŠVP) zmiňují výuku v rámci aspoň jedné hodiny naznačující vzdělávání o lidských právech. Konkrétně se jedná o hodinu nazvanou Člověk a lidská práva,²¹

¹² Tamtéž, s. 51.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž, s. 52.

¹⁵ Tamtéž, s. 61.

¹⁶ Tamtéž, s. 60.

¹⁷ Tamtéž, s. 128–130.

¹⁸ Tamtéž, s. 125.

¹⁹ Byly zkoumány celkem tři školní vzdělávací programy tří škol nacházející se v jednom městě. Konkrétně se jedná o Gymnázium a Střední odbornou školu Jilemnice, Základní školu Jana Harracha Jilemnice a Základní školu Jilemnice, Komenského 288. Školní vzdělávací program první školy je dostupný na <<http://www.gymjil.cz/skolni-vzdelavaci-programy/>>. 25. 3. 2017. Školní vzdělávací program druhé školy je dostupný na <<http://www.zsharracha.cz/dokumenty-a-formulare/category/2-skolni-vzdelavaci-program>>. 25. 3. 2017. Školní vzdělávací program třetí školy je dostupný na <http://komenskeho288.cz/?page_id=49>. 25. 3. 2017.

²⁰ Tento průzkum probíhal pouze v podobě zkoumání tří školských vzdělávacích programů v elektronické podobě dostupné na internetových stránkách vybraných škol. Tyto tři školy byly vybrány na základě jejich umístění, a to ve městě Jilemnici. Jediným důvodem pro zvolení tohoto města byla osobní zkušenost autorky textu se studiem na základní škole v tomto konkrétním městě. Autorka si je vědoma toho, že se jedná o nereprezentativní vzorek ve vztahu k celé České republice. Vzorek měl pouze ukázat, co všechno je možné zjistit z omezených zdrojů a jak se mohou podmínky stanovené v Rámcovém vzdělávacím programu promítnout do školních vzdělávacích programů. Dále je třeba uvést, že zkoumání probíhalo pouze zkoumáním dokumentů, tedy nebyl proveden terénní výzkum a školy nebyly ze strany autorky nijak kontaktovány.

²¹ Školní vzdělávací program Gymnázia a Střední odborné školy Jilemnice, s. 2/75, dostupný na <<http://www.gymjil.cz/skolni-vzdelavaci-programy/>>. 25. 3. 2017.

Miniúvod do lidských práv²² a Lidská práva.²³ Člověk a lidská práva v prvním ŠVP neobsahuje konkrétní odkaz na žádnou úmluvu či ochranný mechanismus, ale naznačuje, že jsou probírána v rámci učiva „specifická lidská práva“,²⁴ „úprava lidských práv v dokumentech“,²⁵ „ochrana lidských práv“²⁶ či „lidská práva v dokumentech“.²⁷ Miniúvod do lidských práv probíraný v rámci předmětu Občanská výchova v 6. ročníku dle ŠVP obsahuje výuku Všeobecné deklarace lidských práv a Úmluvy o právech dítěte, jejichž znalost je uvedena v rámci výstupů této hodiny.²⁸

Další výstupy této hodiny však také stojí za zmínku. Výstup „chápe a respektuje biologické a společensko-kulturní odlišnosti lidí“²⁹ nejspíše neznamená, že na základní škole učí děti rasismu, nicméně učít o biologické odlišnosti lidí by mohlo naznačovat i toto čtení. Doufejme, že slovo „respektovat“ je dostatečnou zárukou lidskoprávního přístupu k tomuto tématu. Dalším zajímavým výstupem této hodiny je výstup „chápe, že práva neexistují bez povinností“.³⁰ To je jistě pravda. Pokud má mít někdo právo, musí mít někdo jiný povinnost toto právo zajistit. Více se ze ŠVP nedozvíme, a tak můžeme jen doufat, že výstupem v této hodině není uvědomění, že lidská práva si musíme zasloužit plněním nějakých povinností. Hodina nazvaná Lidská práva ve třetím zkoumaném ŠVP se zaměřuje na práva dítěte, v učivu je zmiňuje celkem třikrát.³¹ Mezi čtyřmi výstupy této hodiny jsou uvedeny i výstupy „učí se ohleduplnosti a ochotě pomáhat“³² a „rozliší protiprávní jednání, přestupek a trestný čin, uvádí jejich příklady“.³³ Nechci snižovat přínos ohleduplnosti a ochoty pomáhat, avšak nejsem si jistá, jak tento výstup zohledňuje vzdělávání o lidských právech, která by měla být předmětem hodiny nazvané Lidská práva. Ještě více mi přijde nevhodné nahrazovat informace o lidských právech informacemi o protiprávním jednání, přestupcích a trestných činech. Výuka o lidských právech má omezený rozsah na základních školách. Pokud už tak omezený rozsah je nahrazován výukou jiné látky, předané informace týkající se lidských práv musí být minimální.

Za druhé zmíněné školní vzdělávací programy uvádějí, že průřezová témata jsou obsahem hodin, ale mohou být jen velmi nepravděpodobně skutečně na těchto hodinách probírána. Příkladem může být tvrzení, že tematický okruh Občan, občanská společnost a stát (tematický okruh, který nejvíce pokrývá lidská práva dle RVP) je vyučován na hodině Zpracování a využití informací

v předmětu Informační a komunikační technologie.³⁴ Učivo v kvartě skutečně obsahuje zmínku o právu a etice, avšak je zaměřeno na práva k duševnímu vlastnictví. Také se žáci dle ŠVP učí o informační etice, kde výstupem této výuky je „respektuje a ctí základní principy informační etiky“.³⁵ Informační etika může naznačovat, že žáci se učí respektovat lidská práva druhých i na informační síti. To však nelze ze ŠVP vyčíst a pro zhodnocení lidskoprávního vzdělávání ve školách to znamená, že je nezbytné zkoumat nejen školní vzdělávací programy, ale i obsah jednotlivých hodin, kde má výuka lidských práv probíhat. Zářivější příklad nevhodného tvrzení o usku-tečňované výuce o lidských právech lze nalézt u tematického okruhu Mezilidské vztahy.³⁶ Tento tematický okruh je v jednom ŠVP vyučován i v takových předmětech jako je matematika či fyzika. Mezilidské vztahy se dle ŠVP objevují v hodinách o číslu a početních operacích v rámci matematiky³⁷ a v hodinách o vesmíru v rámci fyziky.³⁸ Bylo by skvělé, kdyby vyučující matematiky či fyziky do svých hodin začleňovali výuku o lidských právech. Obávám se však, že tomu tak není. Zdá se, že školní vzdělávací programy jsou nevhodně vyplňovány. Zdá se, že potřeba začlenit průřezová témata do výuky naprosto nesouvisejících předmětů dohání osoby vyplňující ŠVP k velmi pochybným tvrzením. Pro zhodnocení lidskoprávního vzdělávání na základních školách v ČR z daného vyplývá, že je nezbytná kontrola stávajících ŠVP, ze kterých lze vyčíst nevhodné zařazování průřezových témat.

Za třetí zkoumání ŠVP odhalilo, že principy, na kterých lidská práva stojí, jsou porušovány

²² Učební osnovy pro Školní vzdělávací program základní školy Jana Harracha Jilemnice, s. 219, dostupný na <<http://www.zsharracha.cz/dokumenty-a-formulare/category/2-skolni-vzdelavaci-program>>. 25. 3. 2017.

²³ Školní vzdělávací program Základní školy Jilemnice, Komenského 288, s. 155, dostupný na <http://komenskeho288.cz/?page_id=49>. 25. 3. 2017.

²⁴ Školní vzdělávací program Gymnázia a Střední odborné školy Jilemnice, c. d., s. 4/191.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Učební osnovy pro Školní vzdělávací program základní školy Jana Harracha Jilemnice, c. d., s. 219.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Školní vzdělávací program Základní školy Jilemnice, Komenského 288, c. d., s. 155.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž.

³⁴ Školní vzdělávací program Gymnázia a Střední odborné školy Jilemnice, c. d., s. 2/76.

³⁵ Tamtéž, s. 4/135.

³⁶ Ten se nachází u průřezového tématu Osobní a sociální výchova a obsahuje „lidská práva jako regulativ vztahů“. Viz RVP, c. d., s. 128.

³⁷ Školní vzdělávací program Gymnázia a Střední odborné školy Jilemnice, c. d., s. 2/32, 2/33, 4/101–4/108.

³⁸ Tamtéž, s. 2/33, 4/244.

v hodinách, které nemají s lidskými právy nic společného. Ukazuje se tak, že vyučující předmětů, které neobsahují výslovný odkaz na lidská práva, lidská práva ve svých hodinách neaplikují. Vzdělávání *skrze* lidská práva by tedy mohlo být velmi často nenaplněno. Učebnicovým příkladem porušení vzdělání *skrze* lidská práva je výuka vzdělávací oblasti Člověk a svět práce.³⁹ RVP k této vzdělávací oblasti přímo uvádí, že vzdělávací obsah „je určen všem žákům (tedy chlapcům i dívkám bez rozdílu)“⁴⁰ a tematické okruhy na 2. stupni sice tvoří nabídku, ale „vybrané tematické okruhy je nutné realizovat v plném rozsahu“.⁴¹ Předmět pracovní činnosti, který realizuje vzdělávací oblast Člověk a svět práce, už ve svém popisu⁴² mluví o vytvoření oddělené skupiny pro chlapce a oddělené skupiny pro dívky. Samotné oddělení nemusí být problematické. Po bližším prozkoumání předmětného ŠVP je však problém naprosto zjevný. Chlapci ve svých hodinách probírají techniku, technické návrhy, technické kreslení, výrobu stoličky, montáž a demontáž jízdního kola či lyžařského vázání.⁴³ Dívky se učí o údržbě domácnosti, stolování a úpravě pokrmů.⁴⁴ Zde se velmi hodí poukázat na Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen, která vyžaduje, aby ženám byla zajištěna stejná práva s muži v oblasti vzdělání a zejména přístup ke stejným osnovám, stejným zkouškám, učitelskému sboru s kvalifikací stejné úrovně a školním objektům a vybavení stejné kvality (čl. 10). Samotný ŠVP říká, že vzdělávací oblast Člověk a svět práce „doplňuje celé základní vzdělání o důležitou složku nezbytnou pro uplatnění člověka v dalším životě a ve společnosti“.⁴⁵ Realizace této vzdělávací oblasti ukazuje, jaké další uplatnění je pro dívky a chlapce zamýšleno. A tento záměr je v naprostém rozporu nejen se vzděláváním *skrze* lidská práva, ale také s výše zmíněnou úmluvou.

Závěr

Po prozkoumání několika dokumentů lze dovést, že lidskoprávní vzdělávání není na všech základních školách v ČR plně v souladu s Deklarací o lidskoprávním vzdělávání a školení, a mohl by být shledán i rozpor s některými mezinárodními lidskoprávními úmluvami, které ČR ratifikovala. Z průzkumu tří školních vzdělávacích programů bylo zjištěno, že zkoumané školy učí o lidských právech (vzdělávání *o* lidských právech) aspoň v jedné vymezené hodině. Dále bylo zjištěno, že zakotvení výuky lidských práv

pouze v průřezových tématech umožnilo zkoumaným školám tvrdit, že vzdělávají o lidských právech v předmětech a hodinách, ve kterých velmi pravděpodobně k této výuce nedochází. Nakonec bylo zjištěno, že v předmětech obsahově nesouvisejících s lidskými právy nejsou naplňovány lidskoprávní principy a dochází tak k porušování vzdělávání *skrze* lidská práva. Neexistence vzdělávání *skrze* lidská práva vede ke znatelnému oslabení lidskoprávního vzdělávání na těchto školách. Vzhledem ke kumulativnímu pojetí tří rovin lidskoprávního vzdělávání lze tak usoudit, že lidskoprávní vzdělávání na zkoumaných základních školách není prováděno.

Omezení rozsahu průzkumu na několik dokumentů neumožňuje mluvit obecněji o situaci lidskoprávního vzdělávání na základních školách v České republice. Na druhou stranu tento průzkum ukázal, že je možné za současného znění Rámcového vzdělávacího programu pro základní školy vytvořit takové školní vzdělávací programy, které nejsou v souladu s Deklarací o lidskoprávním vzdělávání a v konečném důsledku mohou porušovat závazek České republiky provádět lidskoprávní vzdělávání. Jak ukázalo zkoumání tří školních rámcových programů, je nanejvýš žádoucí, aby Česká školní inspekce provedla „inspekční činnost“ nejen ohledně občanského vzdělávání, jak učinila v roce 2016, ale i ohledně lidskoprávního vzdělání. K dodržení mezinárodních závazků ČR v oblasti lidskoprávního vzdělávání je nutné provést změny, začínající vhodným průzkumem a pokračující změnou Rámcového vzdělávacího programu pro základní školy.

³⁹ RVP, c. d., s. 103–111.

⁴⁰ Tamtéž, s. 103.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Školní vzdělávací program Základní školy Jilemnice, Komenského 288, c. d., s. 284.

⁴³ Tamtéž, s. 293–296.

⁴⁴ Tamtéž, s. 297 a 298.

⁴⁵ Školní vzdělávací program Základní školy Jilemnice, Komenského 288, c. d., s. 284.